

Lirype *Lagopus lagopus*

Global utbredelse

Med unntak for Grønland og Island har lirypa en nordlig cirkumpolar utbredelse. Vanligvis finnes den i lavarktiske områder, men i Nord-Amerika og Øst-Sibir også i høyarktisk. I hele utbredelsesområdet finnes den ned til det nordlige barskogsbeltet, men i Sibir finnes den helt ned til skogsteppesområdene. Hovedformen finner vi i Fennoskandia og Nord-Russland, mens en rekke underarter hekker i de øvrige områdene. Med unntak av den skotske lirypa *scoticus* som er brun også om vinteren, skifter alle de andre underartene til hvit vinterdrakt.

Norsk utbredelse og habitatvalg

I Norge har vi foruten nominatformen også underarten smølalirype *variegatus*, som finnes på større øyer på Nordmøre og på Trøndelagskysten. Smølalirypa skiller seg fra vanlig lirype ved at den i vinterdrakt ikke blir helt hvit, men beholder en del brune fjær spredt rundt på kroppen, spesielt på hodet.

I Norge finner vi lirype hekkende i fjellområder over hele landet. Fra Rogaland og nordover finnes den også i kysttraktene. I Sør-Norge finner vi lirypa oftest i 800-1200 moh, mens den i Nord-Norge kan finnes helt ned i fjæresteinene. Den er knyttet til fjellbjørkeskogen og vierregionen og følger derfor utbredelsen av denne. I Rondane er lirypa funnet opp til 1450 moh, og i tidligere tider var det ofte rapporter som fortalte om hekkende lirype på høyereliggende skogsåser i Nordmarka og Krokskogen nord for Oslo.

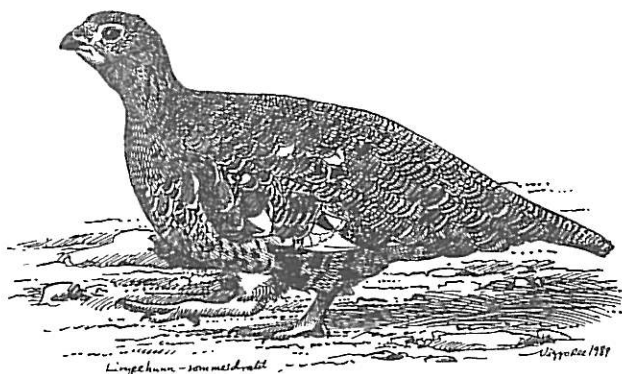
Lirypa er i mesteparten av året knyttet til fjellbjørkeskogen eller nedre og midtre deler av vierregionen. Den foretrekker områder med skiftende vegetasjonsbilde. I hekkesesongen finner vi lirypa oftest i overgangen mellom fjellbjørkeskogen og vierregionen. Etter at kyllingene har klekt har rypene en tendens til å trekke oppover i vierregionen, og her kan de holde seg til snødekket blir såpass tykt at de må trekke ned i bjørkebeltet.

Som hos våre andre hønsefugler spiser lirypekyllingene insekter fra første stund. Kullene holder seg derfor i de frodigste områdene i overgangen mellom myr og fuktige vierkratt hvor insektproduksjonen er god. Etter hvert trekker de over på noe tørrere vegetasjonstyper.

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Gjennom alle tider har det vært skiftninger i rypebestandens størrelse, og på slutten av forrige århundre ble det som i dag hevdet at «den siste rype er skutt». Endringer over lange tidsrom kan ha mange årsaker, og i dette århundre kan endret bruk av utmarka i form av seterdrift, vedhogst og kvistsanking ha betydning. Videre kan endret klima, økt og annerledes jaktpress og kanskje også forurensning og andre miljøpåvirkninger som f.eks. kraftledninger spille inn (Steen 1989).

Det har lenge vært kjent at lirypebestanden når en topp hvert 3-4 år og at disse svingningene faller sammen med tilsvarende svingninger i smågnagerbestanden (Hagen 1952). Dette skyldes at rovviltet, i år

med god tilgang på smågnagere, gjør små innhogg i rypenes egg og unger. Derimot i år med krakk i smågnagerbestanden må rovviltet ernære seg av alternative byttedyr som f.eks. lirype. Mange undersøkelser på skogshøns og annet småvilt i Fennoskandia støtter denne teorien.

I den siste femårsperioden har det hvert år blitt felt mellom 650.000 og 750.000 ryper hver jaksstasjon, og det meste av dette er liryper. Merkingforsøk har vist at jakt og fangst tar ca. 10% av høstbestanden, som derfor blir omtrent 7 millioner ryper. Det er lite sannsynlig at jakt normalt har noen betydning på rypebestanden hos oss. Mange mener imidlertid at rypebestanden har gått tilbake de senere åra, og lokalt kan nok dette være tilfelle. Det er likevel lite som indikerer at dette er et generelt bilde på landsbasis.

Det er vanskelig å spekulere i tall når det gjelder hekkebestanden av lirype i Norge, men det kan virke sannsynlig at denne ligger innenfor intervallet 500.000-1.000.000 par.

Hekkebiologi

Lirypene er monogame og hevder hekketerritorier. Mens lirypesteggene i Sør-Norge begynner å etablere sine territorier allerede om høsten, etablerer steggene i Nord-Norge territorier om våren. Etter at hønene er utparet i begynnelsen av mai, deltar disse også i forsvar av territoriet. Over hele landet legger hønene 8-12 egg i mai-juni og eggene ruges av hønna i 21 døgn. Kyllingene forlater reiret så snart de er tørre og varmes og forsvares av både hønna og steggen. Allerede 7-10 dager etter at kyllingene er klekket kan de fly kortere avstander. Kullet holder normalt sammen til september-oktober.

Vandringer

Fra kullene løses opp utpå høsten og utover vinteren finner vi oftest lirypene i større eller mindre flokker fra 3-5 individer opptil 20-30 individer. De største flokkene kan sees i september-oktober etter en god hekkesesong, og flokker på over 1000 fugl er ikke uvanlig. Også senere på vinteren kan store flokker som streifer omkring av og til observeres. Normalt holder lirypene seg stort sett innenfor et relativt begrenset område, men disse store flokkene kan farte vidt omkring. Hos oss kan liryper som hekker på mindre øyer langs kysten trekke over på større øyer eller på fastlandet vinterstid. Både i Nord-Amerika og i Russland er det derimot mer vanlig at lirypene trekker lengre avstander mellom hekkeområdene og vinterområdene.

Hans Chr. Pedersen

Lirype *Lagopus lagopus*

1149 ● Konstatert hekking

251 ● Sannsynlig hekking

354 ● Mulig hekking

Detaljeringsgrad: 10 x 10 km

